

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Pleading for diversity : the church Caspar Coolhaes wanted

Gottschalk, Linda Stuckrath

Citation

Gottschalk, L. S. (2016, April 6). *Pleading for diversity : the church Caspar Coolhaes wanted*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/38762>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/38762>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/38762> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Gottschalk, Linda Stuckrath

Title: Pleading for diversity : the church Caspar Coolhaes wanted

Issue Date: 2016-04-06

Samenvatting

“Een pleidooi voor diversiteit: De kerk die Caspar Coolhaes voor ogen stond.”

In dit proefschrift staat de ecclesiologie van Casper Janszoon Coolhaes (1534-1615) centraal. Coolhaes was een hervormingsgezinde predikant, auteur van theologische werken, kritisch beschouwer van de kerken uit zijn tijd en voorstander van religieuze diversiteit. Hoewel hij opgroeide in de Palts, preekte en leefde hij gedurende de Nederlandse Opstand in de Noordelijke Nederlanden. De Nationale Synode van Dordrecht van 1618-1619 maakte hij niet meer mee, maar we mogen aannemen dat Coolhaes zich met kracht zou hebben verzet tegen de aldaar genomen besluiten. Zijn opvattingen werden op deze synode in verband gebracht met de ideeën van Jacobus Arminius. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Coolhaes door de Remonstrantse auteur H. C. Rogge, zijn eerste biograaf, wordt gepresenteerd als Arminius' inspirator en als voorloper van de Remonstranten.

Coolhaes verzette zich tegen de wijze waarop de jonge Calvinistische kerk in de Noordelijke Nederlanden in de late zestiende en zeventiende eeuw werd opgebouwd. Deze organisatie werd door het kerkelijk gezag met kracht doorgevoerd. Daarnaast had hij ook kritiek op alle andere grote confessies. Hoofdvraag van dit proefschrift is hoe Coolhaes zelf de kerk voor de jonge Republiek had willen vormgeven.

Leven en werk zijn in Coolhaes' geval nauw met elkaar verbonden. Het eerste deel van de dissertatie (hoofdstukken één tot en met vijf) biedt een biografische schets. Een dergelijke schets is wenselijk omdat wij sinds de verschijning van Rogge's biografie over nieuwe informatie, bronnen en werken van Coolhaes beschikken.

Het eerste hoofdstuk behandelt Coolhaes' leven tot zijn komst in Leiden. Coolhaes, die Rooms-katholiek was opgevoed en monnik was geweest, ging over tot het protestantisme en kwam in 1566 naar de Nederlanden. Daar werd hij predikant te Deventer. Vervolgens vluchtte hij terug naar de Duitse landen en predikte er in verschillende steden, waaronder Essen. Uiteindelijk keerde hij terug naar de Noordelijke Nederlanden: op 3 oktober 1574 kwam hij als predikant naar Leiden.

Het tweede hoofdstuk gaat over de zogenoemde “affaire-Coolhaes,” een belangrijk geschil tussen Coolhaes en de Leidse magistraten aan de ene kant, en zijn collega Pieter Cornelisz en de kerkenraad aan de andere kant. Als één van de stadspredikanten van Leiden

raakte hij in conflict met striktere calvinistische collega's. Samen met de Leidse magistraten nam hij openlijk stelling tegen hen.

In het derde hoofdstuk komt Coolhaes' optreden op de synode van Middelburg (1581) aan de orde. Zijn aandringen op een bredere invulling van het protestantisme en meer nog zijn conflicten met de Leidse kerkenraad en met andere predikanten leidden uiteindelijk tot de ontzetting uit zijn ambt tijdens deze synode. Niet lang daarna werd hem, als één van de eerste calvinisten, het lidmaatschap van de gereformeerde kerk ontzegd. In zijn geschriften in deze jaren zette hij zijn theologische ideeën uiteen, die gedurende de rest van zijn leven niet veel zouden veranderen.

Het vierde hoofdstuk biedt een schets van het leven van Coolhaes na de synode van Middelburg. Om zijn familie te kunnen onderhouden werd hij destillateur en verkoper van sterke drank. In zijn geschriften wierp hij zich op als krachtig verdediger van religieuze diversiteit en tolerantie, eerst in Leiden en later ook te Amsterdam, waarheen hij met zijn familie verhuisde.

Het vijfde hoofdstuk behandelt Coolhaes' laatste levensjaren. In deze jaren wijdde hij zich onder meer aan de bekende spiritualist Sebastian Franck. Hij verdedigde voorts de rechten van de Friese Mennonieten, sprak zijn afkeuring uit over almanakken en bijgeloof, en zag met lede ogen de twist tussen de Leidse hoogleraren Jacobus Arminius en Franciscus Gomarus over de voorbestemming aan.

In het tweede deel van de dissertatie (hoofdstukken zes tot en met negen) staat de ecclesiologie van Coolhaes centraal. Wat voor soort kerk had hij voor ogen? Hij stelde dat zijn ideale kerk onder toezicht zou moeten staan van een christelijke overheid, niet van kerkenraden en synoden. Predikanten dienden liefdevolle herders te zijn in plaats van ruziënde en machtsbeluste leiders. Bovenal zou zo'n kerk gekenmerkt moeten zijn door diversiteit en tolerantie. Elk hoofdstuk van het tweede deel gaat specifiek in op belangrijke dimensies van deze ecclesiologie.

Het zesde hoofdstuk schetst Coolhaes als spiritualist. Coolhaes blijkt niet alleen beïnvloed te zijn door de ideeën van Zwingli en Calvijn, maar ook door die van Luther en het zestiende-eeuwse spiritualisme. Sterker nog, het spiritualisme mag als fundamenteel worden beschouwd voor zijn ecclesiologie. Zo is Sebastiaan Franck een belangrijke spiritualist met wie Coolhaes verwantschap vertoont. Daarnaast is er onmiskenbaar geestelijke affiniteit met

figuren als Coornhert, Schwenckfeld en Castellio. Spiritualisten vormen een heterogene groep van figuren die ontevreden waren met de voortgang van de protestantse Reformatie en die uitermate kritisch stonden tegenover gevestigde (staats)kerken. Coolhaes kan gelden als een gereformeerde spiritualist.

In het zevende hoofdstuk komt Coolhaes' visie op de relatie tussen "kerk en staat" aan de orde. Coolhaes dacht erastiaans: de zichtbare kerk diende door magistraten en andere wereldlijke machthebbers bestuurd te worden. Hij vertoont dan ook een sterke affiniteit met Bullinger en Gwalther. Toch gaf hij ruimte aan een corrigerende stem van de kerk jegens de overheid indien zulks nodig was. Kerk en staat zouden idealiter in harmonie moeten samenwerken.

In het achtste hoofdstuk valt Coolhaes' kritiek op predikanten te beluisteren. Hij pleit voor leraren die bijbels preken, op basis van het Oude en Nieuwe Testament en de Apostolische Geloofsbelijdenis. Ook beklemtoont hij dat kerkdienaren meer moeten geven om liefdevolle verstandhoudingen dan om uiterlijke ceremoniën.

Het negende hoofdstuk handelt over diversiteit en tolerantie in de zichtbare kerk. Coolhaes was van oordeel dat ten onrechte nadruk werd gelegd op zichtbare, externe zaken, terwijl de onzichtbare, essentiële zaken van het religieuze innerlijk buiten beschouwing werden gelaten. Hij koesterde een diep verlangen naar religieuze diversiteit binnen de "zichtbare kerk" en de maatschappij. Ieder gemeentelid van de zichtbare kerk zou de "christelijke vrijheid" moeten hebben om te geloven en te leven zoals hij of zij zou willen.

Zou Coolhaes inderdaad de kerk hebben gekregen die hij wenste, dan zou dat een kerk geweest zijn waarin pluralisme bepalend zou zijn geweest. Verder zou die kerk qua structuur erastiaans zijn en geleid worden door kerkelijke dienaren die zich daadwerkelijk tot hun taak geroepen voelden, zowel door God als door de overheid. In deze kerk zou de nadruk liggen op het onzichtbare, door Coolhaes als het essentiële gezien. Tenslotte zou zijn ideale kerk zich in alle opzichten kenmerken door diversiteit, liefde en tolerantie.